

Општа и локална дијалектологија на Балканот: Податоци од словенските јазици

Брајан Џозеф (Brian D. Joseph)
Државниот универзитет Охајо (The Ohio State University)
[joseph.1@osu.edu]

I. Вовед: Дијалектологијата и Балканот

Може да се утврдат две општи проучувања на дијалектологијата, едното може да го наречеме општо или **макро дијалектологија**, а другото локално или **микро дијалектологија**. Првото проучување ја разгледува најшироката можна област за да ги смести определените лингвистички карактеристики, додека второто се фокусира на најтесниот локалитет каде што се среќава определената карактеристика. На некој начин првата е “дијалектологија” на јазици, а втората е дијалектологија на локални говори.

Општиот пристап е применет за Балканот од страна на Хок во 1988, во она што тој го нарекува “дијалектолошко” проучување на балканска конвергенција. Тој сместува неколку балкански конвергентни појави во контекстот на поголемите типолошки поделби што ги има во Европа (на пр. изборот на волитивен глагол како помошен глагол за образување на идно време како основа во некои германски јазици (а тоа е англискиот), аналитичките компаративи во романските јазици итн.) и укажува дека

балканската ситуација може да се сфати како дел од поопштите тенденции со такви карактеристики низ цела Европа.

Ова може да се спореди со локалниот пристап, прифатен, на пример, од страна на Хемп 1989а, кој на Балканот препознава разни интересни снопови од мали, а сепак мошне локализирани контактни зони, и нив ги смета како основа за определени балкански конвергентни белези.

До определен степен, општиот пристап ја оспорува вредноста на Балканската јазична лига, префрлувајќи ја конвергенцијата помеѓу словенските јазичи на Балканот на статус на чисто подмножество од една поголема конвергентна област што го покрива поголемиот дел од Европа. Меѓутоа, тоа е толку голема област што некој може со полно право да праша каков вид на контакт меѓу говорителите може да биде одговорен за конвергенција во толку огромен регион. Сепак, од особен интерес за балканистите е да утврдат дали мора да применуваат така широко проучување, или пак локалното проучување дава задоволувачки резултати кога се применува врз фактите од балканските јазичи. Да се покаже успех со локалните проучувања би бил еден начин да се оспорат тврдењата имплицитни во широкиот пристап на проучување на Балканот и би зборувал за валидноста на Балканскиот јазичен сојуз како особена контактна зона.

Мојата цел денес, затоа, е да покажам дека локалниот пристап има вредност и особено дека на таков начин навлегуваме во некои конвергентни аспекти на балканската јазична структура, фокусирајќи се на високото микро-ниво.

Мојата анализа произлегува од подрачјето на фонологијата, со посебен осврт на примерите во кои се вклучени јужнословенските јазици. Секундарно, преку овие примери имам можност да ја нагласам важноста на **фамилијарноста (познатоста)** како фактор во определувањето на резултатите во ситуација на јазичен контакт.

II. Локални конвергенции на Балканот што ги вклучуваат словенските јазици

Гледајќи во доста тесно дефинираните области на Балканот се покажуваат многу локални конвергенции, сите во голема степен се должат на билингвизам. Билингвизмот може да се оцени како типична локална појава, на иста начин како што јазиците вклучени во билингвизмот природно се ко-територијални (заемно се на иста територија), го заземаат скоро истиот простор, додека говорителите живеат едни покрај други.

Хемп (1989b: 203) има особено убедлив пример за конвергенција со консонантите на гегискиот (северен) албански јазик во однос на локалните словенски говори со кои говорителите на гегискиот биле во контакт.

Особено, различните гегиски дијалекти покажуваат реализација на разни фрикативи и африкати, секогаш во правец на доминантните словенски говори во определеното место. Тој детално ги наведува фактите, на следниов начин:

Повеќето гегиски дијалекти (вклучувајќи го и гусињскиот) имаат заеднички консонантски карактеристики со соседните

словенски јазици. Во северниот гегиски • и • се изговараат како африкати на ист начин како српскохрватското ć и □' (според правописот *d̂* или *dj*); во Дукагин во северна Албанија изговорот се менува во *ś* и *ź*. Во Косово се комбинираат, во албанскиот и во српскиот со *č* и □ (правописно *dž*), а македонскиот од овие парови ги има само *č* и *dž*; меѓутоа во македонскиот има и • и •. Во Тетово ги има следниве интерференциски иновации: *•• > *ć □' > č □ и *tj dj > ••, и со тоа точно се како во македонскиот според дистингтивните белези.

Во вакви случаи, јасно е дека локалниот билингвизам е предизикувачкиот фактор, што овие гегиски говорители, како резултат на живеење едни покрај други со словенските говорители со векови, го знаат и го зборуваат локалниот словенски идиом, и тоа знаење и употреба предизвикува навлегување – или подобро природен процес – во нивниот мајчин албански, т.е. она што може да се нарече “обратна интерференција” од вториот јазик кон мајчиниот јазик (како што е покажано во многу студии на James Flege (убаво сумирано и прегледано во Bond, Markus, & Stockmal 2004)).

Вториот случај се однесува на вокалите, како што е претставено кај Sandfeld (1930: 146), Petrović (1957), и Sawicka (1997) каде иницијалното *e* се менува во *je* во различни јазици на Балканот. Оваа промена е широко распространета низ словенските јазици, ја има и во старословенскиот, и се јавува во западните

јужнословенски јазици (словенечки и бошњачки/хрватски/српски) и дијалектно во бугарскиот, меѓутоа веќе ја нема во повеќето бугарски и македонски говори. Но, тоа е општословенска црта и општото отсуство во бугарскиот и во македонскиот е секундарен (подоцнежен и релативно скорешен) развој. Се среќава и во романскиот, и општо се смета (како во Petrović 1957, Popović 1960: 206, Rosetti 1964: 88, and DuNay 1977: 89) за словенска црта што има навлезено во романскиот, со претпоставка, уште еднаш, преку локализиран билингвизам што ги вклучува словенските говори пред де-јотацијата во источните словенски јазици. Се среќава во заемки, т.е. *ieftin* ‘евтин’ (од источните словенски јазици), ама исто така и во автохтони форми, т.е. *el* ‘тој’ (изговорен како [jel]). Интересно е дека се појавува и во балканскиот турски (Sawicka 1997: 25, Asenova 2002: 34, го наведува и гагауски), т.е. родопскиот (балкански) турски *jel* ‘рака’, *jis* ‘трага’ (на друго место: *el*, *iz*) и гагауски *jilik* ‘прв’, *jüç* ‘три’ (на други места: *ilik*, *üç*), каде се вели (според) дека е од словенско влијание, поконкретно од бугарскиот. Повторно ова може да се согледа како обратна интерференција од секундарно стекнатиот ама широко употребуваниот (словенски) јазик во мајчниот јазик (романски, балкански турски, или гагауски како што е овој случај). Тоа е документирано дури и во некои северни дијалекти на грчкиот: Newton (1972: 29), доближувајќи се на Phavis 1951, забележува [je] од претходното [e] на Халкидики (во северна Грција), како во [jékama] ‘направив’ (стандарден грчки [ékama]) и [jéxu] ‘имам’ (на стандарден [éxo]). Во случајот со грчки, има објаснување дека тоа е без контакт, од страна на

Phavis, кој се повикува на “посилниот акцент што го имаат северните дијалекти”. Меѓутоа, словенското влијание се чини поверојатно (вклучувајќи го преземањето на словенски изговорни навик во грчкиот, преку грчко-словенски билингвизам) припишувајќи му ја географската рестрикција на промена во рамките на грчкиот јазик на фактот што северот на Грција бил во голем степен славофонски; на фактот дека се употребува “[wó] за [ó] во грчкиот дијалект во Кожани и во другите делови на Македонија“(Newton, *idem*), понатаму предлага словенско влијание, бидејќи таа промена е исто така добро познат словенски процес.

III. Балканските δ и θ : Друга локализирана сноп-особина

Сега ќе се навратам на еден повеќе распространет пример кој покажува интересна разлика во резултатите зависно од одделниот јазик што учествува во контактот. Карактеристиката за која тука станува збор е појавата на \bullet/θ на Балканот, и тоа секако е друга локализирана сноп-особина.

Еве резиме на дистрибуцијата на овие два гласа: ги има во грчкиот, албанскиот, ароманскиот и на дијалектен план во македонскиот (на пр. Бобошчица (Јужна Албанија) и Нестрам, Горно Каленик и Поплжани (во Грција), но не во дакороманскиот, ниту во бугарскиот. Меѓутоа, во грчкиот и во албанскиот, овие гласови се резултат од многу раните гласовни промени пред појавата на јазичниот сојуз, особено античкото грчко $[t^h] >$ подоцна $[\theta]$

во грчкиот, а протоиндоевропското *k' > [θ] (правописно < th >) во албанскиот.

Тоа значи дека, што се однесува на балканскиот јазичен сојуз па според тоа и на дијалектологијата, дистрибуцијата на овие два гласа е интересна само за ароманскиот и за македонскиот, но за нив, локалниот друг јазик со кој се во контакт има влијание, со тоа што ð/θ се јавуваат само во дијалектите на македонскиот и на ароманскиот кои заемно се на иста територија со албанскиот и со грчкиот, со ð/θ.

На пример, Мазон 1936: 46 (види исто Afendras 1968: 70, 109, кој го цитира и Šramek 1934), забележува дека во Бобошчица (во јужна Албанија) има ð/θ во заемки од албанскиот и од грчкиот, и се има проширено [ð], на место на [d], дури и во некои зборови од словенско потекло. Истото се среќава и во македонскиот говор во Нестрам во Грција (на грчки Nestorion) според Šmiger 1998:56-58, и Hill 1991 and Dvořak 1998 двајцата, кога го опишуваат македонскиот говор во Горно Каленик и во Поплжани (села во Грција блиску до границата со Македонија), ја наведуваат појавата на [ð] и [ɣ] во овие дијалекти, најчесто, но не и единствено во заемки од грчкиот; Hill 1991:24-25, на пример, за Горно Каленик ја наведува словенската форма *građo* 'градот', со интервокално [ð] на местото на етимолошкото [d] што се употребува во другите македонски говори, а и воопшто во словенските. Ова може да се спореди со односот кон грчките заемки во другите балкански словенски говори, каде, на пример, грчкото *đaskalos* 'учител' е прифатено како [daskal], со [d], адаптирано според повообичаените словенски фонолошки модели.

Со ароманскиот ситуацијата е слична. Различни дијалекти на ароманскиот биле во контакт со различни котериторијални други јазици – со грчкиот за ароманскиот во Грција, македонскиот (поопшто кажано словенски) за ароманскиот во словенската говорна територија) – и основен факт е дека различните аромански дијалекти покажуваат различни резултати во однос на δ/θ (и γ), особено кај заемките.

Ароманскиот во Грција има фрикативи како во грчкиот, $/\theta, \delta, \textcircled{c}/$, во заемките од грчки (Sandfeld 1930: 103-4; Marioteanu et al. 1977), прилагодени со алтернација:

$/\theta/$: $\theta\acute{a}m\hat{i}$ 'чудо' (< Gr. $\theta\acute{\alpha}v\mu\alpha$)

$\theta i m \acute{e}l^u$ 'темел' (< Gr. $\theta e m \acute{e}l i o$)

$\theta a r$ 'храброст' (< Gr. $\theta \acute{\alpha} r o s$)

$a n a \theta i m a$ 'клетва' (< Gr. $a n \acute{\alpha} \theta e m a$)

$/\delta/$: $\delta \acute{a} s c a l^u$ 'учител' (< Gr. $\delta \acute{\alpha} s k a l o s$)

$a \delta \acute{i} n a t^u$ 'немоќен' (< Gr. $a \delta \acute{i} n a t o s$)

$\delta \acute{i} s p o t i$ 'деспот' (< Gr. $\delta e s p \acute{o} t i s$)

$/\textcircled{c}/$: $a \textcircled{c} r u$ 'див' (< Gr. $a \textcircled{c} r i o s$)

$\textcircled{c} a m b r \acute{o}$, $\textcircled{c} r a m b \acute{o}$ 'венчан' (< Gr. $\textcircled{c} a m b r \acute{o} s$)

Додека структурно објаснување за фонолошката форма на овие заемки е применето од Marioteanu et al., 47, маретијалите од ароманскиот во словенската говорна територија покажуваат дека таквиот пристап не

може да држи. Marioteanu et al. предлагаат дека оклузивите во ароманскиот создаваат опозиција како квадрат и ја вклучуваат корелацијата на сонорност (звучност) и континуативност (продолженост), на пр. за лабијалите и за денталите (и исто за препалаталите и палаталите):

p — f	t — s
b — v	d — z

и сметаат дека /θ, ð, γ/ се сместуваат во вакви модели на квадрати со фонолошки опозиции кај денталите и веларите. За нив, системот е “зрел” за прифаќање на заемки без прилагодување:

t — θ	k — h
d — ð	g — γ

Меѓутоа, ароманскиот на словенска говорна територија, според Saramandu 1984: 432, може да се сфати дека има исти внатрешни структурни притисоци на фонолошки опозиции како во другите дијалекти, но се зборува во област на опкруженост со друг втор јазик, и, што е многу важно, покажува различни резултати во заемките од грчки. Особено, плозивите (/t d g/) се среќаваат како гласови во грчките заемки, кои пак се фрикативи во ароманскиот што се зборува во Грција, на пр.:

tímél^u ‘темел’ (Grk *themélio*)

dáscal^u ‘учител’ (Grk *ḗskalos*)

grámà ‘писмо’ (Grk *gráma*)

Ваковиот резултат е проширен на зборовите со фрикативи позајмени од албанскиот, како во *dárdà* ‘круша’, од албанскиот *dardhë*. Додека ваквите резултати можат да се објаснат преку билингвизам (за тоа види Capidan 1940) кај дел од ароманските говорители со балканскиот словенски јазик, (за разлика од грчкиот јазик), кој ги нема тие фрикативи, постои алтернативно решение што може да ги претстави пловивите како чисти заемки, не како обратна интерференција. Тоа значи дека, можеби, заемките од грчки и албански прво биле филтрирани преку словенскиот како медиум. Со такво толкување, овие заемки се само крајно од грчки и албански, а нивниот најнепосреден извор е словенскиот; ако е така, може да се тврди дека тие прво се адаптирале според словенските фонолошки модели и во таква форма биле позајмени во ароманскиот. Сепак, многу важен факт тука е дека има аромански дијалекти во директен контакт со грчкиот кои прифаќаат грчки заемки без фонолошко прилагодување, а тоа претставува различен резултат во однос на заемките во ароманскиот на словенска говорна територија.

Како и во другите претставени примери досега, овие резултати ја сугерираат важноста на билингвизмот и, прифаќањето на обратна интерференција од широко познатиот и доминантен втор јазик на фонолошкото ниво на мајчиниот, но на некој начин поттиснат јазик, со

што можеме да го објасниме навлегувањето на овие фрикативи во ароманскиот.

IV. Што значи билингвизмот тука

Еден начин да се интерпретира што билингвизмот, со придружната обратна интерференција во овој случај, всушност значи е да се сфати дека билингвизмот суштински дозволува степен на фамилијарност со другиот, во овој случај јазикот-давател. Тоа значи дека билингвизмот негува приемливост за фонологијата на другиот јазик; туѓите гласови и не се толку туѓи ако говорителите-приматели доволно го познаваат јазикот-давател. Оттаму, социјалните услови за заемање, а особено опкруженоста со другиот јазик, можат да се сметаат како мошне битни за резултатот/исходот од фонолошките ефекти на контакт;

Фамилијарноста и недостатокот на вистинска “туѓост” усогласена со фонологијата на другиот јазик функционираат и тоа се покажува во тоа што еднаш туѓите гласови се шират во мајчиниот јазик надвор од етимолошкиот (наследен или позајмен) контекст во кој прво се адаптирани во јазикот. Тоа се гледа во примерот од Горно Каленик (погоре) *građo* ‘градот’, а за ароманскиот Sandfeld (1930: 104) наведува дека јужните аромански говори имаат /ʎ/ за /g/ во зборови од словенско потекло, на пр. *arunesku* ‘брка’ првобитно од словенското *goniti* (спореди го дакороманското *gonesc*, со /g/), а Capidan 1940 дава примери од латинизми

во некои аромански дијалекти кои ги имаат грчките фрикативи, на пр. *ðimtu* ‘ветар’ за повообиченото и пораширено *vimtu*, од латинското *ventus*. Веројатно, познавањето на другите јазици ги прави овие туѓи гласови според потеклото да се чинат помалку туѓи, да можат полесно да се асимилираат во лексиконот, и да можат да останат непроменети во процесот на заемање.

V. Заклучок

Овие факти сосем се компатабилни со локалниот пристап кон дијалектологијата, штом, како што беше споменато, билингвизмот е типична локална појава; понатаму, како што покажува различното воведување на определени фрикативи во македонскиот и во ароманскиот, јазикот на контакт во заедничката средина (котериторијалниот јазик), т.е. веднаш локалниот друг јазик, е битен за фонолошкиот резултат/исход во заемките.

Дополнително, штом вклучуваат регионални и многу локализирани дијалекти, овие факти се компатабилни со проучувањето на “снопови” за балканската јазична лига предложен од Hamp (1989a), проучување кое пред сè е дијалектолошко по својата природа ама на локален начин, не на широка основа предложено од Носк.

На крајот, овие факти даваат потврда за тврдењето на Friedman (2005, 2006; see also Friedman & Joseph (Forthcoming, Chap. 5)) дека “нема балканска фонологија, туку балкански фонологии”, и затоа, тоа што може да се најде на

Балканот е конвергентна појава која може да се препознае со локално фокусирање на дијалектно ниво.

REFERENCES

- Afendras, Evangelos A. 1968. *The Balkans as a Linguistic Area: A Study in Phonological convergence*. Ph.D. Dissertation. John Hopkins University.
- Asenova Petja. 2002. *Balkansko Ezikoznanie. Osnovni Problemi na Balkanskija Ezikov S juz*. Sofia: Faber [2nd edn.; 1st edn. 1989, Sofia: Nauka i izkustvo.]
- Bond, Dzintra, Dace Markus & Verna Stockmal. 2004. Sixty years of bilingualism affect the pronunciation of Latvian vowels. Poster presented at LabPhon9: Change in Phonology (Ninth Conference on Laboratory Phonology), University of Illinois (full text and references available at www.oak.cats.ohiou.edu/~bond/LabPhontext3.doc).
- Capidan, Th. 1940. Le bilinguisme chez les roumains. *Langue et Littérature. Bulletin de la Section Littéraire*, ed. by Th. Capidan et D. Caracostea. Vol. I, No. 1, pp. 73-93.
- Dvořák, Bostjan. 1998. Eine Untersuchung der Mundart von Pop•lžani. Makedonische Aussiedler aus Griechenland in Deutschland. M.A. Thesis (Vergleichende Sprachwissenschaft), Eberhard-Karls-Universität Tübingen.
- DuNay, A. 1977. *The Early History of the Rumanian Language*. Lake Bluff, IL: Jupiter.
- Friedman, Victor. 2005. Phonological borders in the Balkans. Paper presented at Panel on Nouns, Sounds, and Bounds: The Construction of Linguistic Borders in the Balkans, AAASS Annual Meeting, Salt Lake City (November 5, 2005).
- Friedman, Victor. 2006. Dialect as Flag: Towards a Balkanization of the Sprachbund. Paper presented at 15th Biennial Conference on Balkan and South Slavic Studies. Berkeley, March 29-April 1, 2006.
- Friedman, Victor A. and Brian D. Joseph. Forthcoming. *The Balkan Languages*. Cambridge: Cambridge University Press (2008).
- Hamp, Eric P. 1989a. Yugoslavia — A Crossroads of Sprachbünde. *Zeitschrift für Balkanologie* 25,1.44-47.
- Hamp, Eric P. 1989b. On signs of health and death. *Investigating Obsolescence: Studies in language contraction and death*, ed. by Nancy C. Dorian. Cambridge: Cambridge University Press, pp.197-210.
- Hill, Peter. 1991. *The dialect of Gorno Kalenik*. Columbus: Slavica Publishers.
- Hock, Hans Henrich. 1988. Historical implications of a dialectological approach to convergence. *Historical dialectology*, ed. by Jacek Fisiak, 283-328. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Marioteanu, Matilda Caragiu, Stefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxandoiu, Romulus Todoran. 1977. *Dialectologie Română*. Bucharest: Editura Didactica si Pedagogică.
- Mazon, André. 1936. *Documents, contes et chansons slaves de l'Albanie du Sud. Vol. 1*. Paris: Publications de l'Institut d'Etudes Slaves.
- Newton, Brian. 1972. *The generative interpretation of dialect. A study of Modern Greek phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Petrovici, Emil. 1957. *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden? Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Lautsystem*. (= *Janua Linguarum* 3), 's-Gravenhage: Mouton.
- Phavis, V. 1951. O đinamikos tonos tis voriu elinikis ke ta apotelesmata aftu. *Athina* 55.3-18.
- Popovi, I. 1960. *Geschichte der serbokroatischen Sprache*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Rosetti, Alexandru 1964. *Istoria limbii române III: Limbile slave meridionale*. Bucharest: Editura tin ific .
- Sandfeld, Kristian. 1930. *Linguistique balkanique*. Paris: Klincksieck.
- Saramandu, Nicolae. 1984. *Tratat de Dialectologie Românească*, ed. by Valeriu Rusu, 423-76. Craiova: Scrisul Românesc (Consiliul Culturii i Educa iei Socialiste. Institutul de Cercet ri Etnologice i Dialectologice).
- Sawicka, Irena. 1997. *The Balkan Sprachbund in the light of phonetic features*. Warsaw: Energeia.

•miger 1998

•ramek, Emmanuel. 1934. Le parler de Boboščica en Albanie. *Revue des Etudes Slaves* XIV.170-203.

